

Małgorzata Bereźnicka

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID 0000-0002-1525-9184

Media – szanse, wyzwania i zagrożenia a potrzeba edukacji medialnej

Wprowadzenie

Wraz z rozwojem cywilizacyjnym zmieniają się, ewoluują i zwiększają możliwości komunikacji międzyludzkiej. D. McQuail wyróżnił w niej kilka poziomów, które tworzą swoistą piramidę. U jej podstawy znajduje się komunikacja intrapersonalna, czyli porozumiewanie się z samym sobą. Następnie ma miejsce komunikacja interpersonalna, odbywająca się między jednostkami, obejmująca elementy werbalne (językowe) oraz całe bogactwo sygnałów niewerbalnych. Na kolejne poziomy składają się komunikacja wewnątrzgrupowa, typowa np. dla interakcji rodzinnych, oraz międzygrupowa, niewymagająca bezpośrednich styczności poszczególnych członków. Jeszcze bliżej wierzchołka piramidy znajduje się bardziej sformalizowana komunikacja organizacyjna czy też instytucjonalna, dla której charakterystyczne jest wyraźne zdefiniowanie władzy i ról. Najwyższy poziom komunikowania się w społeczeństwie to komunikacja masowa, oparta o środki masowego przekazu¹. Ich coraz większa i bardziej intensywna obecność w naszym życiu wpływa na wiele sfer, spośród których najwięcej uwagi w poniższym artykule poświęcono takim wymiarom rzeczywistości jak komunikacyjny, edukacyjny oraz wychowawczy.

Media odpowiadają na różne potrzeby odbiorców, toteż pełnią szereg funkcji. B. Hołyst wymienia następujące funkcje w odniesieniu do środków masowego przekazu: informacyjną, edukacyjną, rozrywkową i opiniotwórczą². Z kolei J. Dobrołowicz omawia pięć funkcji opisywanych najczęściej przez teoretyków mediów: 1. informacyjną, która zaspokaja ciekawość i polega na dostarczaniu informacji o wydarzeniach i sytuacji w kraju i na świecie; 2. rozrywkową, mającą na celu dostarczanie przyjemności, powodowanie emocjonalnego odprężenia lub pobudzenia; łagodzenie poczucia osamotnienia, zwiększanie poczucia bezpieczeństwa, pomoc w organizacji porządku

1 D. McQuail, M. Deuze, *McQuail's Media and Mass Communication Theory*, Sage 2020, s. 21–22.

2 B. Hołyst, *Zagrożenia ładu społecznego*, t. 1, Warszawa 2013, s. 377.

dnia; 3. mobilizacyjną: wykorzystującą ogromne możliwości prowadzenia kampanii publicznych w sprawach odnoszących się do sfery polityki, wojny, ekonomii, religii itd.; 4. korelacyjną, związaną z podejmowaniem działań przyczyniających się do tworzenia ładu i konsensusu w różnych sferach życia społecznego, np. poprzez wyjaśnianie, interpretowanie i komentowanie znaczenia przedstawianych informacji; wspieranie uznanych autorytetów i norm; socjalizację; koordynację różnych działań; ustalanie hierarchii ważności przedstawianych problemów; 5. kontynuacyjną, realizowaną dzięki wyrażaniu dominującej kultury oraz wytwarzaniu i utrzymywaniu wspólnoty wartości³.

Media wpływają na jednostki i grupy społeczne, aczkolwiek to, w jakim stopniu się to dzieje, zależy od różnych czynników, np. od cech przekazu, stosowanych środków, źródeł informacji, uwarunkowań związanych z opinią publiczną, indywidualnych cech ich odbiorców etc. Przykładowo media mogą stanowić bezpośrednią przyczynę kształtowania, zmieniania czy wzmacniania pewnych postaw i zachowań lub jedynie współdeterminantę⁴, chociaż niewątpliwie są ważnym elementem w socjalizacji każdego człowieka.

Upowszechnienie środków masowej komunikacji prowadzi do mediatyzacji rzeczywistości społecznej, czyli procesu, w którym świat poznaje się za pośrednictwem mediów, i one wpływają na postrzeganie przez człowieka rzeczywistości niedostępnej bezpośrednio doświadczeniu. Wiele wątpliwości i pytań budzi kwestia kształtowania rzeczywistości przez media oraz tego, czy one wytwarzają rzeczywistość, czy tylko ją reprezentują⁵.

Wyróżnia się trzy stanowiska w analizie stosunku przekazów medialnych do rzeczywistości. Zgodnie z pierwszym media odzwierciedlają rzeczywistość; zgodnie z drugim z niej czerpią, a następnie ubarwiają ją, by zwiększyć atrakcyjność przekazu; a w trzecim eksponują wyłącznie zjawiska i sytuacje patologiczne, co przyczynia się do odwzorowywania ich wśród odbiorców przekazu⁶.

Szanse, wyzwania i zagrożenia

Korzystanie z mediów, zarówno tradycyjnych, jak i nowych, przyczynia się do powstania społeczeństwa informacji. Sporo mówi się o negatywnych treściach, jakie płyną do nas z ekranów telewizorów, komputerów czy smartfonów, a także o tabloidyzacji mediów. Warto jednak zaznaczyć, że mogą one również przekazywać pozytywne treści, idee korzystne z punktu widzenia wychowawczego oraz użyteczne poznawczo materiały. Ponadto posiadają niewątpliwie wartość edukacyjną, nie tylko dla młodego pokolenia, ale także dla osób dorosłych. Wszyscy odbiorcy mogą znaleźć

3 J. Dobrołowicz, *Mediatyzacja współczesności a procesy socjalizacji i wychowania*, „Paedagogia Christiana” 2014, nr 2 (34), s. 143.

4 J. Gajda, *Swoistość mass mediów i ich oddziaływanie wychowawcze*, [w:] *Edukacja medialna*, red. J. Gajda, S. Juszczyk, B. Siemieniecki, K. Wenta, Toruń 2004, s. 113.

5 J. Dobrołowicz, *Mediatyzacja współczesności...*, dz. cyt., s. 143.

6 B. Hołyst, *Bezpieczeństwo. Ogólne problemy badawcze*, Warszawa 2014, s. 285.

w nich potrzebne wiadomości, a także zdobywać lub udoskonalać również swoje umiejętności i kompetencje. Zatem media mogą mieć dobroczynny wpływ na sferę kształcenia, a co więcej – oddziaływania wychowawczego, promując i kształtując pożądane postawy. Jest to szczególnie istotne w przypadku osób młodych, których światopogląd, zachowania i system wartości dopiero się formuje, jednak kwestie te dotyczą każdego. Według B. H. Khana postęp w nauce i technologii zapewnia możliwości rozwoju środowisk edukacyjnych, a kombinacja tradycyjnego i nowoczesnego podejścia do uczenia się może umożliwić kreowanie innowacyjnych warunków w tym procesie⁷. Dodatkowo, jak zaznacza V. P. Dennen, możliwości w zakresie dokonywania wyborów stanowią motywacyjne wsparcie, zapewniając odbiorcom nowych mediów aktywne uczestnictwo i poczucie kontroli w niektórych aspektach procesu edukacji, przy czym osoby uczące się angażują się w ten proces, kierując się własnymi celami⁸. Równocześnie jednak osoby nieposiadające dostępu czy kompetencji dotyczących technik cyfrowych nie będą w stanie nadążyć za postępem i nieuniknionymi zmianami, co w skrajnej sytuacji może grozić wykluczeniem ze społeczeństwa. Dlatego idee permanentnej edukacji, w odniesieniu nie tylko do młodego, ale również do starszego pokolenia, zyskują na aktualności. J. Gajda, pisząc o możliwościach wychowawczego i edukacyjnego wykorzystania środków masowego przekazu – zwłaszcza komputera, który może nie tylko dostarczać danych, ale też pozwala nawiązać kontakty, kształtuje wyobraźnię, a nawet wpływa na sposób myślenia – podkreśla, że korzystając z bogatej oferty medialnej „należy brać pod uwagę z jednej strony charakter i treść programu, a z drugiej rozwój psychiczny i wiek dziecka oraz możliwości percepcyjne”⁹. Jest to bardzo ważne, jeśli chcemy, by dzieci korzystały z mediów w sposób właściwy, rozwijający i bezpieczny. Nie są to wnioski nowe, jednak wraz ze zmieniającą się rzeczywistością, generującą coraz więcej zagrożeń, stają się coraz bardziej naglące.

M. Jędrzejko i D. Morańska zwracają uwagę, że zwłaszcza nowe technologie, dzięki łatwemu dostępowi do informacji i przetwarzaniu danych, sprzyjają zdobywaniu wiedzy, zmniejszają koszt jej zdobywania, umożliwiają efektywniejsze planowanie i gospodarowanie swoim czasem oraz szybsze przesiewanie i selekcjonowanie danych i podejmowanie decyzji, poprawiają wydajność pracy, uczą wielozadaniowości i analitycznego myślenia. Ułatwiają poznawanie różnych zjawisk, poglądów, kultur etc. i rozwijają zdolności poznawcze, a zatem nie tylko umożliwiają wzbogacenie wiedzy, ale i poszerzają horyzonty myślowe, zwiększając otwartość na nowe wyzwania. Dodatkowo mogą kształtować postawy prospołeczne, są pomocne w nawiązywaniu i podtrzymywaniu relacji z innymi osobami, zwiększają ilość i różnorodność kontaktów, a w sferze komunikacyjnej, kulturowej, edukacyjnej, zawodowej ograniczają wykluczenie (np. osób uboższych czy niepełnosprawnych). Mogą też poprawiać jakość życia,

7 B. H. Khan, *Flexible Learning in an Open and Distributed Environment*, [w:] *Flexible Learning in an Information Society*, red. B. H. Khan, Idea Group Inc (IGI), USA-UK 2007, s. 2.

8 V. P. Dennen, *We'll Leave the Light on for You: Keeping Learner Motivated in Online Courses*, [w:] B. H. Khan, *Flexible Learning...*, dz. cyt., s. 69.

9 J. Gajda, *Poznanie dziecka w aspekcie współczesnej pedagogiki kultury*, [w:] *Dziecko w zmieniającej się przestrzeni życia. Obrazy dzieciństwa*, red. J. Izdebska, J. Szymanowska, Białyłstok 2009, s. 22–23.

ułatwiać prezentację własnych poglądów, pobudzać i realizować zainteresowania, rozwijać kreatywność, zwiększać zapamiętywanie i przyswajanie danych, poszerzać wyobraźnię, być pomocne w rozwiązywaniu problemów, poprawiać samopoczucie, zwiększać poziom bezpieczeństwa¹⁰ itd.

D. Biedroń docenia rolę mediów w budowaniu wspólnoty, ciągłości pokoleniowej oraz stymulowaniu rozwoju jednostek. Uważa, że niezbędna dla zachowania harmonii egzystencjalnej jednostek, rodzin i całych społeczeństw jest dwustronna wymiana, w której starsze osoby dzielą się z młodszymi swoimi cennymi doświadczeniami z przeszłości, podczas gdy młodzi pomagają im kształtować umiejętności potrzebne do uczestnictwa w tworzeniu teraźniejszości¹¹. Autor dowodzi, że taka wymiana przyczyni się do równowagi w stosunkach międzypokoleniowych. Kolejną zaletę upatruje w tym, że

globalne społeczeństwo informacyjne, poszerzając ofertę środków komunikacji, stwarza warunki sprzyjające porozumiewaniu się, nawiązywaniu relacji z krewnymi, zarówno bliskimi, jak i dalszymi, dawno niewidzianymi. Podnosi szanse na wzmacnianie więzi już istniejących, odbudowę tych, które zostały osłabione oraz nawiązywanie takich, które jeszcze nie istnieją¹².

P. Zapędowski zaznacza, że umiejętne korzystanie z cyberprzestrzeni jest korzystne dla rozwoju, ze względów marketingowych czy społecznościowych¹³, G. Penkowska zauważa, że

współczesne media dają ogromne możliwości dzielenia się swoimi poglądami wszystkim użytkownikom sieci, nie wymagają potwierdzenia kwalifikacji stosownymi dyplomami i umożliwiają wypowiedanie się każdemu w dziedzinach dotychczas zarezerwowanych dla wąskiej grupy specjalistów. Nie trzeba być fachowcem, nie są wymagane zezwolenia na to, by opublikować w sieci swoją książkę, film, piosenkę, zdjęcia czy projekty. Co więcej, nie generuje to nakładów finansowych i nie ma potrzeby starania się o recenzję ekspercką¹⁴.

Oczywiście i tu istnieją pewne ograniczenia, jednak rosnąca powszechność omawianych zjawisk zwiększa potrzebę przygotowywania odbiorców do krytycznego przyjmowania treści pojawiających się w nowych mediach. Sam dostęp do informacji nie wystarczy do tego, by stać się społeczeństwem wiedzy, konieczne stają się

10 M. Jędrzejko, D. Morańska, *Pułapki współczesności. Cyfrowi Tubylcy – socjopedagogiczne aspekty nowych technologii cyfrowych*, Dąbrowa Górnicza–Warszawa 2013, s. 190–208.

11 M. Biedroń, *Globalne społeczeństwo informacyjne z perspektywy rodziny*, W: *Media i społeczeństwo. Nowe strategie komunikacyjne*, red. M. Sokołowski, Toruń 2008, s. 187–188.

12 Tamże, s. 195.

13 P. Zapędowski, *Funkcjonowanie człowieka w cyberprzestrzeni – świat wirtualny w realiach second life*, [w:] *Człowiek w obliczu szans cyberprzestrzeni i świata wirtualnego*, red. J. Bednarek, Warszawa 2014, s. 159.

14 G. Penkowska, *Media dobre czy złe – wprowadzenie do problematyki zagrożeń ze strony mediów*, [w:] *Zagrożenia ze strony mediów*, red. G. Penkowska, Gdańsk 2017, s. 12.

praktyczne umiejętności korzystania z narzędzi ułatwiających rozumienie, ocenę, przetwarzanie i wykorzystanie tych treści.

Nowe media, jak wspomniano wcześniej, dają również szansę na uwolnienie się od ograniczeń związanych ze statusem, płcią, wyglądem etc. – istnieje mniejsze prawdopodobieństwo bycia ocenianym w schematyczny sposób poprzez pryzmat tych atrybutów¹⁵. Ma to duże znaczenie zarówno dla osób, u których klasyczna komunikacja twarzą w twarz powoduje dyskomfort ze względu na trudności w społecznych kontaktach interpersonalnych czy borykających się z różnorodnymi barierami w wypowiedzaniu się, jak również dla tych, którzy mają głębokie kompleksy spowodowane swym wyglądem.

Technologie informacyjno-komunikacyjne (w skrócie ICT, z ang. *information and communication technologies*), czyli zespół środków: systemów, urządzeń, mediów komunikacyjnych, narzędzi oraz usług przetwarzających, gromadzących i przesyłających informacje w formie elektronicznej, mają prowadzić do zmniejszenia nierówności społecznych i zwiększenia szans osób wykluczonych¹⁶. Umożliwiają m.in. zdalną edukację oraz zdalną pracę, o czym na własnej skórze przekonali się szczególnie dobitnie miliardy osób podczas pandemii koronawirusa, kiedy to zarówno taka forma kształcenia, jak i wypełniania obowiązków zawodowych w większości przypadków okazała się jedyną możliwą.

Rozwój mediów, poza zaletami z niego płynącymi, powoduje pojawienie się wielu nowych trudności i problemów. Jednym z nich jest zagrożenie tzw. smogiem informacyjnym w kontekście ogromu różnorodnych informacji, chaosu i niemożności odróżnienia co ważne, prawdziwe, wiarygodne, od tego, co takie nie jest¹⁷. L. W. Zacher zwraca uwagę na niebezpieczeństwa związane z faktem, że w społeczeństwie informacyjnym, oprócz rzetelnych danych, otrzymujemy także mnóstwo informacji bezwartościowych, zbędnych, niedokładnych, przestarzałych, nieadekwatnych, a nawet fałszywych¹⁸.

Publikowane treści nie wymagają rzetelnego umocowania w kontekście naukowym, tym samym redefiniując pojęcie „autora”, niwelując ostre ramy dla terminu „tekst naukowy” i sprawiając, że etyczny wymiar tych praktyk staje się płynny¹⁹. Podobnie rzecz się ma z mistrzami i wyroczniami. Jak pisze B. Działdza, „autorytet medialny

15 B. Hołyst, *Zagrożenia ładu społecznego*, t. 2, Warszawa 2014, s. 397.

16 K. Warzecha, *Technologie informacyjno-komunikacyjne wykorzystywane przez młodzież – szanse i zagrożenia*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2018, nr 350, s. 115–116.

17 Za: I. Drozd, M. Miczyńska-Kowalska, *Kapitał ludzki w społeczeństwie informacyjnym*, [w:] *Spółeczeństwo informacyjne. Wizja czy rzeczywistość?*, red. L. H. Haber, Kraków 2004, s. 106.

18 L. W. Zacher, *Od społeczeństwa informacyjnego do społeczeństwa wiedzy (dylematy tranzycyjne: między informacją, wiedzą i wyobraźnią)*, [w:] *Spółeczeństwo informacyjne...*, dz. cyt., s. 104.

19 G. Penkowska, *Media dobre...*, dz. cyt., s. 12.

nie musi być uosobieniem mądrości, wystarczy, że będzie skuteczny”²⁰. W. Lesner i D. Kiełb-Grabarczyk argumentują:

w świecie Internetu nie ma autorytetów, ale za to bardzo łatwo stać się autorytetem. Wystarczy mieć radykalne sądy, niepoparte argumentami czy faktami i swobodnie umieszczać je w sieci. Każdy ma równe prawa – uczeń, profesor, amator, profesjonalista. Prawda miesza się z plotką. Każdy może być i autorem, i czytelnikiem. Cechą Internetu jest także anonimowość, więc wiąże się to także z brakiem odpowiedzialności za publikowane teksty. W takim kontekście bardzo łatwo o skrajne przekraczanie norm społecznych²¹.

Dodatkowym zagrożeniem może być możliwość manipulowania opiniami, postawami, a nawet zachowaniami ludzi, już nie tylko za pomocą artykułów, filmów itp. materiałów, ale także poprzez treści czy obrazy zamieszczane w serwisach społecznościowych. Ten fakt staje się jeszcze bardziej dobitny w kontekście badań Instytutu Monitorowania Mediów, gdzie w ramach eksperymentu porównano opiniotwórczość trzech najpopularniejszych mediów społecznościowych z tradycyjnymi. Okazało się, że Facebook, Twitter i YouTube są w pewnych aspektach bardziej opiniotwórcze niż telewizja²².

J. Gajda wylicza negatywne aspekty oddziaływań medialnych, które prezentują rzeczywistość w krzywym zwierciadle i kreują fałszywą rzeczywistość, eksponują zjawiska patologiczne, nie dokonując gruntownej analizy rzeczywistości społeczno-politycznej, upowszechniają i utrwalają konsumpcyjny styl życia, materializm i sukces utożsamiany z bogactwem, obniżają poziom artystyczny i intelektualny, promują bylejakość i niewybredną rozrywkę dla mas, kierując się wyłącznie dochodowością²³. To przyczynia się do negatywnego skutku globalizacji, jakim jest dekulturacja. Przy czym, według S. Juszczyka, luka między kulturą mas i kulturą elit może jeszcze się pogłębiać:

Generalne przyczyny ewentualnego (a może nadciągającego) kryzysu wyobraźni to obecny dryf cywilizacyjny, który określamy jako syndrom PIB (prymitywizacja, idiotyzacja, barbaryzacja) – widoczny gołym okiem w polityce, mediach, rozrywce, zachowaniach ludzi. Są też inne powody. Na przykład wydaje się, iż cywilizacja obrazkowa w specyficzny sposób profiluje naszą wyobraźnię. Czy stracimy zdolność abstrakcyjnego myślenia (ważnego choćby w matematyce i filozofii)? Czy może zrekompensują to możliwości sztucznej inteligencji i wirtualnej rzeczywistości? [...] Nie wiadomo jak (oraz czy) przyszłe społeczeństwo wiedzy poradzi sobie ze zjawiskiem infotainment, czyli papką informacyjno-rozrywkową, czy raczej rozrywkowo-informacyjną dla mas; jak sobie da radę z zalewem informacji

20 B. Dziadzia, *Wpływ mediów. Konteksty społeczno-edukacyjne*, Kraków 2008, s. 118.

21 W. Lesner, D. Kiełb-Grabarczyk, *Cyberprzemoc w społeczeństwie informacyjnym*, [w:] *Ekologia informacji w e-społeczeństwie*, red. B. Taraszkiewicz, Słupsk 2014, s. 178.

22 J. Omyliński, *Facebook, Twitter i YouTube są bardziej opiniotwórcze niż telewizja*, [on-line:] <https://natemat.pl/25831,facebook-twitter-i-youtube-bardziej-opiniotworcze-niz-telewizja#> – 12.03.2022.

23 J. Gajda, *Kultura globalna podstawą współczesnej paidei*, „Pedagogika Kultury” 2005, nr 1, s. 50–51.

oraz – z akcentowaną przez postmodernistów – sytuacją wielości i jednoczesności „równoważnych prawd” (i wyobrażeń?)²⁴

Pojawia się również problem luki kulturowej i marginalizacji osób, które nie nadążają za dynamicznymi zmianami, przez co przestają rozumieć reguły otaczającego ich świata. Izolacja tej grupy pozbawia ją możliwości wpływania na rzeczywistość i dostępu do określonych dóbr, a zatem analfabetyzm technologiczny wpływa na gorszą jakość ich życia²⁵. W tym przypadku postęp negatywnie oddziałuje na relacje międzyludzkie, powodując rozłam międzypokoleniowy²⁶.

Z kolei użytkownicy nowoczesnych technologii muszą się liczyć z wieloma zagrożeniami, które dawniej nie miały miejsca (lub nie w tej formie). Według S. Livingstone i L. Haddon niebezpieczeństwa wynikające z korzystania z Internetu wiążą się z przekazywanymi treściami, kontaktami lub zachowaniami (ang. *content, contact, conduct*). W klasyfikacji tej internauci mogą być zarówno odbiorcami, uczestnikami, jak i sprawcami ryzykownych sytuacji²⁷. Zagrożenia mogą być związane zarówno z aspektami komercyjnymi, jak również z agresją, seksualnością oraz wartościami. Ryzykowne treści to np. obrazy przemocy, tzw. hejt (ang. *hate* – nienawidzić), czyli przekazy wulgarne, zaczepne, obraźliwe itp., mowa nienawiści (wrogie wypowiedzi mające na celu wzbudzenie niechęci czy wykluczenie jednostki lub grupy ze względu na jej tożsamość), materiały wyrażające uprzedzenia (np. rasistowskie), pornografia, informacje dotyczące używek, nieuczciwy marketing, spam. Ryzykowne kontakty mogą być związane z dręczeniem, agresją, prześladowaniem, uwodzeniem, stycznością z nieznanymi, samookaleczeniami czy wyłudzeniem danych osobowych. Ryzykowne zachowania to m.in. nękanie, zastraszanie, cyberagresja, zamieszczanie szkodliwych treści, wysyłanie materiałów pornograficznych czy dostarczanie destrukcyjnych porad (związanych np. z głodzeniem się czy samobójstwami) oraz hazard i hakerstwo²⁸.

Co do ryzykownych kontaktów, w literaturze przedmiotu *podejmuje się* rozważania dotyczące kreowania tożsamości w Internecie, a konkretnie tego, na ile są one zgodne z prawdziwym obrazem. Pomijając przypadki nakładania maski, trudno oddzielić tożsamość sieciową od realnej, bo – jak zaznaczają K. Jurek i A. Pękala, każda „aktywność ludzi w cyberprzestrzeni podporządkowana jest celom ludzi w świecie realnym”²⁹.

24 S. Juszczak, *Człowiek w świecie elektronicznych mediów – szanse i zagrożenia*, Katowice 2000, s. 108–109.

25 M. Biedroń, *Globalne społeczeństwo...*, dz. cyt., s. 187.

26 A. Wąsiński, *Spółeczeństwo informacyjne: wyzwanie dla pedagogiki mediów*, Poznań 2003, s. 178.

27 S. Livingstone, L. Haddon, *EU Kids Online: Final report 2009*, [on-line:] https://www.researchgate.net/publication/313012759_EU_Kids_Online_final_report_2009/link/588c9a86aca272fa50df225f/download –22.01.2022.

28 S. Livingstone, L. Haddon, *Introduction*, [w:] *Kids online: opportunities and risks for children*, red. S. Livingstone, L. Haddon, Bristol, UK 2009, s. 1–6.

29 K. Jurek, A. Pękala, *Człowiek (w) sieci. Problem konstruowania i ochrony tożsamości w internecie*, [w:] *Cyberbezpieczeństwo dzieci i młodzieży. Realny i wirtualny problem polityki bezpieczeństwa*, red. M. Górka, Warszawa 2017, s. 109.

Jeśli chodzi o ryzykowne treści, ich negatywy wpływ na młodych odbiorców był widoczny już w czasach poprzedzających rozwój Internetu. Donoszono, że amerykańskie dziecko, przed rozpoczęciem edukacji szkolnej, spędzało średnio pięć tysięcy godzin przed telewizorem, w którym oglądało przeszło 8 tysięcy morderstw (a przed 15. rokiem życia nawet 13–32 tysięcy). Medialność nadała śmierci wymiar relatywny, widowiskowy, a niekiedy wręcz przygodowy. W USA, w porównaniu z latami 80., w latach 90. trzykrotnie wzrosła liczba morderstw popełnionych przez nastolatki (w tym o 43% więcej jest sprawców poniżej 14 lat), dwukrotnie – liczba przestępstw popełnionych z bronią w ręku³⁰. Biorąc pod uwagę rozwój Internetu, w którym nie brakuje treści brutalnych, pornograficznych itd., a w dodatku nie są one praktycznie w żaden sposób ocenzone, problem wszechobecnej agresji łatwo uzasadnić.

Równocześnie jednak trzeba podkreślić, że skutki kontaktu z takimi materiałami nie zawsze są wyłącznie negatywne. Niekiedy przeżycie związane z przemocą obejrzaną w mediach może skutkować obniżeniem agresji poprzez uwolnienie się od stresu, napięcia, negatywnych emocji. Jednak w wielu przypadkach zamiast redukcji występuje nasilenie postaw agresywnych poprzez wpływ modeli zachowań (w tym wypadku antyspołecznych) i kopiowanie obserwowanych wzorców w realnym życiu. Istnieje jeszcze trzecie podejście w tym zakresie, zgodnie z którym ekspozycja na przemoc nie ma wpływu na odbiorcę, a niekiedy powoduje zubożenie lub neutralizację reakcji agresywnych poprzez nasycenie się tymi treściami³¹. Zjawisko desensytyzacji to swoiste „znieczulenie”, w którym częste doświadczanie danego bodźca powoduje osiąganie słabszej reakcji i generalizowanie zachowań prezentowanych w mediach oraz przenoszenie ich na rzeczywistość³². Stanowi jeden z ważniejszych mechanizmów wpływu mediów na odbiorców, obok modelowania (uczenia się i internalizowania wzorów postępowania poprzez obserwację i naśladowanie) oraz pobudzania i generowania negatywnych wzorców³³. Oczywiście takie „odwrażliwienie” nie jest pożądanym efektem z punktu widzenia socjalizacji jednostki.

Wszystkie wspomniane zagrożenia internetowe – związane z treściami, kontaktami i zachowaniami – są trudniejsze do uniknięcia niż te, które mogą przydarzyć się nam w życiu realnym, bardziej skomplikowane też wydaje się radzenie sobie z nimi. E. Lucas wyjaśnia to następująco:

W prawdziwym świecie istnieją reguły, które pomagają nam utrzymywać w równowadze odchylenia od normy, prywatność oraz autonomię. W cyfrowej rzeczywistości zdecydowanie ich brakuje. Jeśli ujrzemy na naszej posesji intruza, z pewnością wezwiemy policję. Widząc kogoś obcego w ogródku sąsiada, zadamy sobie pytanie, czy jest on tylko gościem domowników, czy złodziejem. Nawyki myślowe pozwalają nam podejmować decyzje na podstawie naszych doświadczeń³⁴.

30 S. Juszczak: *Człowiek w świecie...*, dz. cyt., s. 109.

31 Tamże, s. 101–102.

32 M. Jędrzejko, D. Morańska, *Pułapki współczesności...*, dz. cyt., s. 233.

33 Tamże, s. 234.

34 E. Lucas, *Oswoić cyberświat. Tożsamość, zaufanie i bezpieczeństwo w Internecie*, Warszawa 2017, s. 271.

W świecie wirtualnym reguły postępowania, podobnie jak interpretacja wielu sytuacji mogą być rozmyte.

Wśród bolączek, jakie pociąga za sobą (zwłaszcza zbyt częste) korzystanie z mediów, należy wymienić ich negatywny wpływ na życie rodzinne. J. Izdebska ostrzega:

Globalizacja mediów elektronicznych prowadzić może do osłabienia domu, jego wspólnotowości. Media elektroniczne są zespolone z codziennym życiem rodziny, obecne stale, a nieprawidłowe korzystanie z nich przez domowników drastycznie ogranicza czas na wspólne rodzinne rozmowy, osłabia więź emocjonalną między nimi. Media zastępują rodziców w pełnieniu wielu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, a także tradycyjne, rodzinne formy wykorzystania czasu wolnego. Dom zmediatyzowany to taki, w którym organizacja i funkcjonowanie zostają zdominowane przez media i podporządkowane mediom, a bezpośrednie relacje międzyludzkie ulegają ograniczeniu³⁵.

Tak więc rozwój nowoczesnych technologii, a przede wszystkim upowszechnienie Internetu, przyczynia się do pogłębienia problemu. Dodatkowo, w efekcie wspomnianej już pandemii koronawirusa społeczeństwo (polskie i globalne) przeszło „przyspieszony kurs cyfryzacji”³⁶, ponieważ w tych szczególnych warunkach korzystanie z nowych mediów oprócz popularności stało się wręcz koniecznością. Ta nowa sytuacja mocno utrudniła starania tych rodziców, którzy do tej pory usiłowali ograniczać aktywność ich dzieci online, aby uchronić je przed nadmiernym wpływem negatywnych oddziaływań mediów.

Młodzież coraz więcej czasu spędza przed ekranami telewizorów, komputerów itd., a w efekcie mniej czyta. Niektórzy nastoletni uczniowie szkół podstawowych mają trudności z płynnym czytaniem ze zrozumieniem, obniżają się także ich zdolności w zakresie płynnego wypowiedzania się, w dziedzinie ortografii następuje regres. Dodatkowo media kształtują niepożądane wychowawczo wzory i postawy związane z wizerunkiem młodzieży, niepożądanym podejściem do zjawisk patologicznych (np. zażywania narkotyków, nadmiernej konsumpcji), promowaniem wartości materialnych itp. Współczesne centra wychowawcze, jak pisze autor, mieszczą się poza tradycyjnymi środowiskami wychowawczymi, takimi jak rodzina, szkoła czy Kościół³⁷.

Trzeba też pamiętać o dużej roli rówieśników, wśród których rozwijają się dzieci i młodzież. B. Hołyst przypomina, że wpływ grup rówieśniczych na swoich członków może mieć charakter konstruktywny lub destruktywny, przy czym,

[...] wszystkie grupy pełnią takie same funkcje, mianowicie zapewniają realizację potrzeby przynależności, dostarczają wrażeń, przygód i nowych doświadczeń, umożliwiają realizację zainteresowań, organizują czas wolny, stanowią zaplecze emocjonalne i społeczne,

35 J. Izdebska, *Przestrzeń wspólnoty domu rodzinnego w obliczu dokonujących się zmian społecznych*, [w:] *Czas społeczny akademickiego uczestnictwa w rozwoju i doskonaleniu civil society*, red. E. Syrek, Katowice 2010, s. 430.

36 *Coraz więcej rozmawiamy przez telefon*, [on-line:] <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Coraz-wiecej-rozmawiamy-przez-telefon-7887546.html> – 6.04.2022.

37 S. Juszczyk, *Człowiek w świecie...*, dz. cyt., s. 98.

sprzyjają krystalizacji systemu wartości, umożliwiają powstawanie sojuszy, dają poczucie bezpieczeństwa, umożliwiają rozładowanie napięcia³⁸.

Dlatego tak ważne jest, by rodzice zadbali z jednej strony o to, by najbliższe otoczenie ich dzieci sprzyjało wielostronnemu rozwojowi i postawom prospołecznym, a z drugiej, by sami zadbali o wartościowe organizowanie czasu wolnego i oczywiście o bliskie więzi ze swoimi dziećmi. Wszystkie trzy wymienione aspekty wykluczają nadmierne użytkowanie nowych mediów czy potencjalnie ryzykowne sposoby korzystania z nich. Aby jednak powyższe działania były celowo i świadomie realizowane, niezbędna jest odpowiednia edukacja, w tym również edukacja medialna. Temu zagadnieniu poświęcono kolejną część niniejszego opracowania.

Potrzeba edukacji medialnej

Rozwój technologiczny na całym świecie przyczynił się do coraz częstsze podejmowania tematu konieczności prowadzenia edukacji medialnej. Wskazywano potrzeby w tym zakresie i dyskutowano o pomysłach włączenia jej elementów w kształcenie ogólne. W efekcie równolegle rozwijały się różne modele takiej edukacji, oparte na dwóch koncepcjach kompetencji niezbędnych do skutecznego funkcjonowania w społeczeństwie informacyjnym. Jedne dotyczyły kompetencji medialnych (ang. *media literacy*), drugie – kompetencji cyfrowych (ang. *digital literacy* lub *digital competence*). Z czasem pola znaczeniowe obu koncepcji zaczęły nachodzić na siebie, co zaciemniło ich obraz³⁹, jednak w żaden sposób nie wpłynęło na zmniejszenie odnoszących się do nich potrzeb.

Zmiany będące skutkiem ekspansji nowych mediów w ostatnich dekadach zrewolucjonizowały świat i odbyło się to na tyle szybko, że zabrakło właściwego przygotowania do wdrażania postulowanych zmian. Dotyczyło to nie tylko pojedynczych jednostek i grup społecznych, ale także podmiotów edukacyjnych. W raporcie wydanym w 2015 roku przez World Economic Forum (*The Global Information Technology Report 2015*) wyróżniono znaczące błędy, jakie miały miejsce podczas wprowadzania do szkół nowych technologii i nowych mediów. Wśród nich wymieniono ograniczone zastosowanie technologii dla uczniów do 14. roku życia, którzy w dużej mierze uczą się przez kontakt ze światem zewnętrznym, ludźmi i ideami, przy kluczowej roli przewodnika – nauczyciela (co zresztą stanowi jedną ze słabości zdalnej edukacji w czasie pandemii). Kolejnym błędem było nadmierne skupienie się na warstwie technicznej, przy niewystarczającym stopniu uwzględnienia potrzeb uczniów i sposobu ich funkcjonowania i zbyt małej koncentracji na dalekosiężnych planach i strategiach związanych z wykorzystaniem wspomnianych urządzeń. Jednakże

38 B. Hołyst, *Zagrożenia ładu...*, t. 1, dz. cyt., s. 435.

39 G. Ptaszek, *Edukacja medialna 3.0. Krytyczne rozumienie mediów cyfrowych w dobie Big Data i algorytmizacji*, Kraków 2019, s. 137.

najbardziej niepokojące okazały się braki w kompetencjach nauczycieli związanych z korzystaniem z technologii informacyjno-komunikacyjnej⁴⁰.

W Polsce do podstaw programowych reformowanej szkoły w 1998 roku, po licznych debatach nad nazwą tej dziedziny kształcenia (np. proponowano edukację audiowizualną, kulturę informacyjną, technologie informacyjne), wprowadzono ścieżkę edukacyjną o nazwie edukacja czytelnicza i medialna⁴¹, jednakże wkrótce ją zlikwidowano. Obowiązująca obecnie *Podstawa programowa kształcenia ogólnego* obejmuje w sposób rozproszony zagadnienia, które można przypisać zakresowi tematycznemu kompetencji medialnej; rozumianej jako umiejętność posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, w tym także wyszukiwania i korzystania z informacji. Mimo takiego „macoszego” sposobu potraktowania tych treści potrzeby w tym zakresie są oczywiste, ponieważ te kompetencje zarówno wśród młodzieży, jak i osób dorosłych pozostawiają wiele do życzenia⁴².

Według B. Siemienieckiego najważniejsze obszary edukacji medialnej to: kognitywistyczna teoria komunikacji medialnej, odnosząca się do wszystkich problemów związanych z odbiorem przekazów medialnych przez mózg; teoria i praktyka mass mediów – jej tworzenia i funkcjonowania; technologia informacyjna mająca związek ze zbieraniem, przetwarzaniem oraz prezentowaniem informacji; oraz metodyka kształcenia medialnego, mająca na celu przygotowanie nauczycieli do stosowania mediów⁴³. Wśród zadań edukacji medialnej wyróżnia się:

- selektywny wybór informacji z bogatej i różnorodnej oferty mediów,
- radzenie sobie z całkowitym zawłaszczeniem wolnego czasu przez media,
- krytyczny i aktywny odbiór komunikatów medialnych,
- rozumienie informacji generowanych przez media i kontekstu przekazu,
- rozróżnianie podstawowych teorii oddziaływania mediów,
- tworzenie, analizowanie, ocenianie, wartościowanie komunikatów medialnych,
- ewaluację nowych interakcji społecznych powstających pod wpływem cyberprzestrzeni,
- rozumienie mechanizmów tworzenia, prezentowania oraz odbioru informacji,
- rozpoznawanie zagrożeń ze strony mediów i wiedza o ich zapobieganiu⁴⁴.

W. Godzic i A. Drzał-Sierocka zaznaczają, że edukacja medialna powinna być wspierana nie tylko przez zmiany systemowe w szkolnictwie, ale także przez ruchy oddolne, lobbing środowisk akademickich i organizacji edukacyjnych, a przede

40 A. Wrona, *Niejednoznaczny wydzźwięk postępu – nowe media w edukacji a konsekwencje ich używania*, [w:] *Zagrożenia ze strony...*, dz. cyt., s. 65–68.

41 W. Strykowski, *Rola mediów i edukacji medialnej we współczesnym społeczeństwie*, „Chowanna” 2003, nr 1, s. 120.

42 M. Lisowska-Magdziarz, *Edukacja medialna, Pytania, postulaty, program badawczy*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2012, nr 4 (212), s. 134.

43 B. Siemieniecki, *Edukacja humanistyczna i komputery*, [w:] *Edukacja medialna*, red. J. Gajda, S. Juszczak, B. Siemieniecki, K. Wenta, Toruń 2004, s. 150.

44 B. Siemieniecki, *Media w świecie postmodernistycznym a edukacja*, [w:] *Media w edukacji – szanse i zagrożenia*, red. T. Lewowicki, B. Siemieniecki, Toruń 2008, s. 17–18.

wszystkim przez współpracę między ministerstwami dbającymi o kulturę w szerokim rozumieniu. Autorzy argumentują, że ponieważ media są głównym czynnikiem umożliwiającym zrozumienie świata oraz uczestnictwo w życiu kulturalnym, stąd też upowszechnienie wiedzy na temat ich funkcjonowania oraz umiejętności odbioru winno być priorytetem. Dlatego należy kształcić w tym względzie dzieci i młodzież, ale również osoby dorosłe, by wyposażyć ich w krytyczne myślenie służące ocenie jakości treści i zmotywować ich do kreatywnej aktywności. Kształcenie dorosłych musi przebiegać dwutorowo: poprzez dokształcanie odbiorców, spośród których część ma braki w korzystaniu z nowoczesnych technologii medialnych, oraz przygotowanie przyszłych edukatorów medialnych, przekazujących następnie zdobytą wiedzę w sposób profesjonalny. Zatem należy równocześnie kształcić kadrę nauczycieli nowych mediów oraz ich uczniów. Programy edukacyjne warto wprowadzać już na poziomie przedszkolnym, by następnie kontynuować je na poziomie szkolnym i uniwersyteckim. Powinny obejmować wiedzę o mediach, krytyczną analizę ich zawartości i historii, a także kształcenie umiejętności artystycznych, twórczych i komunikacyjnych w tym zakresie. Przy czym byłoby wskazane, by uczenie się o wykorzystaniu nowoczesnych środków przekazu i o świadomym ich odbiorze wprowadzono w ramach edukacji medialnej stanowiącej odrębny przedmiot szkolny, za który odpowiadałyby osoby przygotowane do tego merytorycznie⁴⁵. Mimo że raport o stanie mediów w Polsce, w którym zawarto te postulaty, jest sprzed ponad dekady, są one ciągle aktualne.

Edukacji medialnej w szkole powinna towarzyszyć pedagogizacja medialna rodziny, rozumiana jako kształtowanie kompetencji medialnych jej członków zajmujących się wychowaniem dzieci lub nastolatków. Powinna obejmować następujące obszary: wychowanie i kształcenie za pośrednictwem mediów; wychowanie do mediów (czyli kształtowanie kompetencji rodziców i opiekunów do podejmowania działań mających na celu zapewnienie maksymalnego bezpieczeństwa dzieciom lub nastolatkom będącym użytkownikami mediów oraz edukację medialną rodziców i opiekunów, czyli kształtowanie ich kompetencji medialnych⁴⁶. Oprócz tego w szerzej rozumianej pedagogizacji czy też działaniach dla podniesienia kultury pedagogicznej rodziców warto uczyć ich właściwej komunikacji z dzieckiem, aby potrafili je odpowiednio wspierać, też w ich aktywnościach medialnych. Wyróżnia się następujące rodzaje wsparcia: emocjonalne (werbalne i niewerbalne zapewnienia o miłości, sympatii, akceptacji); wartościujące (komunikaty doceniające jednostkę); instrumentalne (konkretna pomoc, załatwienie czegoś etc.), informacyjne (dostarczanie użytecznych informacji czy rad)⁴⁷. Biorąc pod uwagę wielość i różnorodność dziedzin życia, w których dzieci i młodzież korzystają zwłaszcza z nowych mediów, jak również szereg potencjalnych zagrożeń z nimi związanych, właściwie wszystkie wymienione rodzaje wsparcia są tutaj nieodzowne.

45 W. Godzic, A. Drzał-Sierocka, *Sytuacja polskich mediów audiowizualnych w latach 1989–2008. Raport opracowany na zlecenie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego*, 2009, [on-line:] <https://instytutkorfantego.pl/wp-content/uploads/2019/02/Raport-o-mediach-audiowizualnych-Wieslaw-Godzic-Aleksandra-Drzal-Sierocka.pdf> – 4.04.2022.

46 M. Musioł, *Pedagogizacja medialna rodziny. Zakres – uwarunkowania – dylematy*, Katowice 2013, s. 52.

47 B. Hołyst, *Zagrożenia ładu...*, t. 2, dz. cyt., s. 378.

Ważny wkład w rozwój edukacji medialnej – w odniesieniu do wszystkich grup społecznych – ma UNESCO. Przełomowym wydarzeniem nazwano utworzenie w 2000 roku Programu Informacja dla Wszystkich (IFAP), stanowiącego platformę ułatwiającą międzynarodową współpracę i debatę o problemach społeczeństwa informacyjnego. Spośród pięciu priorytetowych obszarów tego programu wskazano: informację dla rozwoju, edukację w dziedzinie komunikacji i informacji, zachowanie informacji, zagadnienia etyczne, dostęp do informacji⁴⁸.

Wśród innych ważnych inicjatyw warto wyróżnić Deklarację Paryską dotyczącą kompetencji niezbędnych w erze cyfrowej. Pierwsze Europejskie Forum Edukacji Medialnej i Informacyjnej (MIL), które odbyło się w siedzibie UNESCO w stolicy Francji w dniach 27–28 maja 2014 roku, zgromadziło ponad 350 osób z całej Europy oraz z ponad 15 krajów spoza Europy – m.in. ekspertów MIL, nauczycieli, badaczy, specjalistów ds. mediów, informacji i technologii, przedstawicieli organizacji medialnych, fundacji, organizacji pozarządowych, a także organów politycznych i regulacyjnych. Forum poświęcono krajowym politykom i strategiom w zakresie MIL, traktowanej jako złożoną koncepcję i podstawę do wspierania wolnych, niezależnych i pluralistycznych mediów, a także umożliwieniu obywatelom skutecznego reagowania na kwestie prywatności, bezpieczeństwa i etyki w nowej cyfrowej rzeczywistości. Za interesowane strony zidentyfikowały wyzwania związane z ustanowieniem zasad MIL, chcąc osiągnięcia tych celów. Wytyczne UNESCO zostały uznane za przydatne narzędzie w opracowywaniu bardziej zrównoważonych polityk i strategii w różnych krajach. We wspomnianej Deklaracji nie tylko potwierdzono niebagatelne znaczenie MIL, ale wezwano także do współpracy między kluczowymi podmiotami i grupami wielu interesariuszy⁴⁹.

Także zgodnie ze stanowiskiem Polskiego Komitetu IFAP UNESCO niezbędne jest przyjęcie w Polsce systemowej strategii edukacji medialnej, skierowanej do dzieci, młodzieży i dorosłych, zwłaszcza tych, którzy są zagrożeni wykluczeniem cyfrowym. Powinna ona obejmować zarówno system edukacji formalnej (w szkołach i innych placówkach edukacyjnych), jak i nieformalnej (środowisko rodzinne, organizacje pozarządowe, sieć bibliotek i instytucji kultury)⁵⁰.

Wydaje się, iż najbardziej wyłączone z edukacji medialnej są osoby w podeszłym wieku. W dokumencie z 2014 roku pt. *Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014–2020*, określającym politykę publiczną wobec starszych dorosłych, skoncentrowano się na koncepcji aktywnego starzenia się, w którym to procesie umożliwia się wykorzystanie seniorom ich potencjału, w tym związanego z aktywnością zawodową i społeczną, a jako jedno z kluczowych wyzwań wskazuje

48 Polski Komitet ds. UNESCO, *Spółczesność Informacyjne w działaniach UNESCO*, [on-line:] <https://www.unesco.pl/komunikacja-i-informacja/spoleczenstwo-informacyjne/> – 20.11.2022.

49 UNESCO, *Paris Declaration on Media and Information Literacy Adopted*, [on-line:] <https://www.unesco.org/en/articles/paris-declaration-media-and-information-literacy-adopted> – 21.11.2022.

50 C. Plewka, *Edukacja medialna jako wyznacznik nowoczesnego społeczeństwa*, „Edukacja Humanistyczna” 2019, nr 2 (41), s. 91.

się właśnie e-wykluczenie. Dlatego pośród celów powyższych założeń wymienia się rozwój oferty edukacyjnej dla osób starszych, w obszarach zgodnych z potrzebami, poprzez upowszechnienie edukacji w zakresie nowych technologii. Konsekwentnie powinno wspierać się systemowe rozwiązania dla organizacji różnych form uczenia się osób starszych, jak np. Uniwersytety Trzeciego Wieku⁵¹.

Jednak większość takich ofert jest dostępna głównie w większych miastach, dlatego do potencjalnych użytkowników nowych mediów w podeszłym wieku należy próbować dotrzeć inaczej. Jedną z propozycji jest np. przeprowadzanie przez różne stowarzyszenia warsztatów edukacji medialnej dla członków społeczności wiejskich. Pomocne w tym aspekcie może być czerpanie z doświadczeń sektora GLAM (*Galleries, Libraries, Archives, Museums*), którego przedstawiciele pod koniec pierwszej dekady XXI wieku zaczęli digitalizować swoje zbiory i udostępniać je w sieci – w internetowych repozytoriach, wystawach wirtualnych czy kolekcjach. Skutek tego, w postaci „kultury nadmiaru”, oraz nieustanny rozwój technologii, wygenerował potrzebę dyskusji na temat kierunków rozwoju instytucji kulturalnych oraz sposobów podnoszenia kompetencji ich pracowników. Z myślą o stworzeniu przestrzeni dla rozmowy i wymiany doświadczeń między pracownikami działów internetowych i udostępniania, działów programowych, archiwistami, prawnikami, projektantami, badaczami, teoretykami i praktykami, Dział Edukacji Badań NInA (Narodowego Instytutu Audiowizualnego) zainicjował cykliczne Seminaria Audiowizualne, w których udział wzięło w sumie blisko 1000 przedstawicieli sektora GLAM⁵².

Nieocenioną rolę w obrębie edukacji medialnej, informacyjnej i czytelniczej pełnią biblioteki publiczne, których charakter na przestrzeni ostatnich dekad znacznie się zmienił. Już nie tylko gromadzą książki, czasopisma i zbiory specjalne (w tym zasoby audiowizualne i elektroniczne), ale też dbają o komputeryzację procesów bibliotecznych oraz rozwój usług elektronicznych, wykorzystując sprzęt multimedialny, udostępniają czytelnikom komputery podłączone do Internetu i wreszcie prowadzą zróżnicowaną ofertę form pracy kierowanej do różnych grup użytkowników, w tym czytelników o specjalnych potrzebach (osoby starsze, posiadające dysfunkcje wzroku i/lub słuchu, niepełnosprawni, o obniżonej normie intelektualnej, dyslektyczni etc.). Obejmuje ona np. zajęcia edukacyjne, imprezy, kursy, szkolenia czy warsztaty. Część oferty realizowana jest poza bibliotekami (np. rozwożenie książek do osób niesprawnych ruchowo). Należy dodać, że biblioteki często ściśle współpracują z wieloma fundacjami i organizacjami użyteczności publicznej, korzystają również ze wsparcia wolontariuszy⁵³. Całokształt ich działalności przyczynia się do doskonalenia kompetencji ich odbiorców w korzystaniu z nowych technologii, przetwarzania informacji

51 P. Kubicki, D. Batorski, *Kompetencje medialne osób w wieku 50+. Bariery i rekomendacje*, [w:] *O potrzebie edukacji medialnej w Polsce*, red. M. Federowicz, S. Ratajski, Warszawa 2016, s. 319.

52 Filmoteka Narodowa – Instytut Audiowizualny, [on-line:] https://fina.gov.pl/badania_category/edukacja-medialna/ – 22.11.2022.

53 B. Budzyńska, M. Jezierska, *Edukacyjne formy pracy bibliotek publicznych w Polsce oraz wykorzystywanie nowych technologii informacji i komunikowania*, [w:] *O potrzebie edukacji...* dz. cyt., s. 357–396.

i komunikowania się, a także samokształcenia, czyli aspektów niezbędnych w edukacji ustawicznej, warunkującej rozwijanie się społeczeństwa wiedzy. Przy czym działalność ta może być użyteczna zarówno dla młodszych, jak i starszych pokoleń, w tym seniorów.

Podsumowanie

Nowe media i nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne rozwijają się nieprzerwanie. Jest to dynamiczny i ciągły proces, zatem wspomniane potrzeby edukacyjne w tym zakresie powinny być realizowane nie tylko aktualnie, ale i nieustająco. Ostatnie dekady generują liczne przeobrażenia – w wychowawczych rolach wypełnianych przez rodziców, w pracy zawodowej i w podejściu do edukacji na każdym etapie życia, stylu życia, sposobach spędzania wolnego czasu i komunikacji (przy czym są to zmiany zarówno pozytywne, jak i negatywne⁵⁴). Obecne media, zwłaszcza Internet (w tym *social media*), wpływają na niemal wszystkie sfery funkcjonowania jednostki, dostarczając wielu możliwości, których wcześniej nie było, lecz równocześnie stanowiąc źródło wielu zagrożeń, związanych z umieszczanymi tam materiałami oraz samymi użytkownikami⁵⁵. Ponadto coraz mocniej uwidacznia się pluralizm wartości, a nawet ich relatywizacja, mody zamiast ideałów, przypadkowe autorytety i szum informacyjny, który utrudnia odróżnienie informacji prawdziwych od błędnych czy fałszywych oraz treści wartościowych od bezużytecznych, a nawet szkodliwych. Problemem staje się również nadmierne użytkowanie nowych technologii przez dzieci i młodzież, które może prowadzić do uzależnienia oraz innych patologii i zachowań ryzykownych.

Odpowiednie kształcenie do skutecznego i bezpiecznego korzystania z nowych technologii powinno zaczynać się już w domu, ale aby było ono profesjonalne i skuteczne, należałoby najpierw wyposażyć w odpowiednie kompetencje rodziców. Kto powinien podjąć się tego odpowiedzialnego zadania? Wydaje się, że najodpowiedniejszą grupą, której można powierzyć to zadanie, są nauczyciele. A zatem dochodzimy do jednego z zadań szkoły, jakim jest pedagogizacja rodziców, oczywiście w nowoczesnym ujęciu – spełniającym współczesne wymagania. I tutaj pojawia się bariera, bo żeby taka placówka mogła zająć się kształceniem rodziców i uczniów, powinno się przygotować do tego nauczycieli. We wszystkich obszarach związanych z edukacją medialną występują więc luki, które domagają się prac projektowych, związanych z tworzeniem, eksperymentowaniem i upowszechnieniem w praktyce edukacyjnej.

W odniesieniu do dzieci edukacja medialna powinna mieć miejsce w domu rodzinnym jak najwcześniej, najlepiej od momentu, kiedy dziecko styka się z nowymi technologiami (co – jak się wydaje – niejednokrotnie dzieje się zbyt szybko

54 M. Bereźnicka, *New media in communication – challenges and needs*, „Logopedia Silesiana” 2021, t. 10, nr 1, s. 1–22.

55 M. Bereźnicka, *Zagrożenia internetowe*, [w:] *Encyklopedia bezpieczeństwa*, red. O. Wasiuta, S. Wasiuta, Kraków 2021, s. 777–784.

i intensywnie⁵⁶). Jest to niezwykle potrzebne zwłaszcza w młodszym wieku, kiedy rodzice powinni kontrolować czas i treści, do których ma dostęp w wirtualnym świecie, jak również w okresie dorastania, w którym skłonność do podejmowania ryzykownych zachowań się zwiększa. Jednak bardzo szybko komplementarne kształcenie w tym zakresie powinny podjąć placówki edukacyjne, mianowicie przedszkole i przede wszystkim szkoła.

Postulaty odnoszące się do tego obszaru pojawiają się od dawna i ciągle są odnawiane i aktualizowane. Przykładem może być stworzona niedawno lista propozycji zespołu pedagogiki medialnej przy KNP PAN dla Ministerstwa Edukacji Narodowej, dotycząca roli i miejsca edukacji medialnej w szkołach. Jej autorzy sugerują m.in. stworzenie osobnego przedmiotu edukacja medialna lub precyzyjne wykorzystanie mediów oraz wiedzy o mediach we wszystkich ścieżkach przedmiotowych. W kwestii kształcenia nauczycieli wnioskuje się o wprowadzenie „przedmiotu edukacja medialna, obejmującego treści związane z szeroko pojętą integracją środowiska cyfrowego w warsztacie dydaktycznym nauczyciela i obowiązkowego dla wszystkich kierunków pozwalających na uzyskanie kwalifikacji nauczycielskich, jak i opracowanie ścieżki obowiązkowego doskonalenia zawodowego nauczycieli, uwzględniającej systematyczne doskazywanie się w zakresie kompetencji medialnych, informacyjnych i cyfrowych. Formą wsparcia procesu doskonalenia nauczycieli w zakresie realizacji zadań zawodowych z wykorzystaniem technologii cyfrowych, mogłoby się stać wydłużenie procesu awansu zawodowego poprzez utworzenie jego kolejnego stopnia, którego uzyskanie byłoby powiązane z biegłością w stosowaniu TIK w procesie kształcenia”⁵⁷. Powyższa lista zawiera dwanaście rozbudowanych propozycji i – jak podkreślają uczeni – zawiera tylko najpilniejsze punkty do realizacji.

Warto korzystać również z doświadczeń w innych krajach. Przykładowo z projektu norweskiego, w którym biblioteki szkolne wykorzystywano w edukacji medialnej, przy znaczącej współpracy nauczycieli z bibliotekarzami⁵⁸ czy z wyników badań prowadzonych w Szwecji, które wykazały, że szwedzcy uczniowie nauczyli się krytycznego podejścia do informacji, które napotykają w Internecie⁵⁹. Powstaje również coraz więcej prac, w których autorzy specjalizujący się w omawianej materii analizują dotychczasowe badania realizowane w różnych krajach, zarówno w Europie, jak

56 M. Bereźnicka, *Użytkowanie Internetu przez dzieci i młodzież a kontrola rodzicielska*, [w:] *Bezpieczeństwo współczesnego państwa. Część 2. Wymiar narodowy*, red. J. Falecki, P. Łubiński, Kraków 2019, s. 252–269.

57 *Rekomendacje Zespołu Pedagogiki Medialnej dla Ministerstwa Edukacji Narodowej*, [on-line:] http://www.knped.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=219:rekomendacje-zespołu-pedagogiki-me-dla-ministerstwa-edukacji-narodowej&catid=47&Itemid=182 – 14.03.2022.

58 S. Ingvaldsen, *The School Library in Media and Information Literacy Education*, [w:] *Media and Information Literacy in Higher Education*, red. S. Ingvaldsen, D. Oberg, Elsevier Ltd. 2017, s. 51–65.

59 H. Carlsson, O. Sundin, *Educating for Democracy? The Role of Media and Information Literacy Education for Pupils in Swedish Compulsory School*, [w:] *Sustainable Digital Communities*, red. A. Sundqvist i in., Borås 2020, s. 307–326.

i na świecie⁶⁰. Nie do przecenienia są też opisane powyżej działania związane z ICT, podejmowane przez UNESCO, i wszelkie platformy wymiany doświadczeń międzynarodowych między ekspertami – teoretykami i praktykami. W obrębie każdego społeczeństwa zaś konieczna wydaje się współpraca podmiotów; jednostek, grup, instytucji, także organów państwowych, aby poprawić funkcjonowanie w mediasferze przedstawicieli różnych pokoleń.

Edukacja medialna i informacyjna, poza domem (dla uczniów) i szkołą (dla nauczycieli i rodziców), może mieć także miejsce w samych środkach masowego przekazu (choćby poprzez kampanie społeczne), aby zwiększać ogólną świadomość.

Znaczne ułatwienie stanowi tu możliwość dotarcia do każdego i edukowanie na masową skalę. Istnieją też możliwości wykorzystania w omawianym celu bibliotek i innych instytucji, często ze sobą współpracujących, oraz aktywizacja środowisk lokalnych i promowanie wsparcia międzypokoleniowego, aby dotrzeć również do tych dorosłych, którym grozi e-wykluczenie. Należy podkreślić, iż poza dziećmi i młodzieżą, a także ich opiekunami – rodzicami i nauczycielami, także inne osoby dorosłe, a szczególnie starsze, potrzebują wsparcia edukacyjnego i projektowanie działań w tym zakresie wydaje się koniecznością, aby przeciwdziałać ich marginalizacji społecznej.

Nie brakuje zatem z jednej strony potrzeb w dziedzinie edukacji medialnej, a z drugiej – pomysłów, sugestii i postulatów. Pozostaje jedynie działać, co może być skuteczniejsze dopiero po postawieniu starannych i wieloaspektowych diagnoz, umożliwiających powołanym do tego zespołom eksperckim opracowanie strategii realizowanych w naszym kraju w odniesieniu do różnych grup społecznych. Tymczasem warto kontynuować i podejmować kolejne badania dotyczące nowych mediów, nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych, biorąc pod uwagę ich wielowymiarowość, od kwestii dydaktycznych, poprzez wychowawcze, socjalizacyjne, komunikacyjne, aż do podstawowych, związanych z bezpieczeństwem dzieci i młodzieży, a także dorosłych użytkowników.

Bibliografia

- Bereźnicka M., *New media in communication – challenges and needs*, „Logopedia Silesiana” 2021, t. 10, nr 1.
- Bereźnicka M., *Użytkowanie Internetu przez dzieci i młodzież a kontrola rodzicielska*, [w:] *Bezpieczeństwo współczesnego państwa. Część 2. Wymiar narodowy*, red. J. Falecki, P. Łubiński, Kraków 2019.
- Bereźnicka M., *Zagrożenia internetowe*, [w:] *Encyklopedia bezpieczeństwa*, red. O. Wasiała, S. Wasiała, Kraków 2021.

60 D. Buckingham, *Developing media literacy. Concepts, processes, and practices*, London: English and Media Centre 2014; J.E. Rosenbaum i in., *Mapping media literacy: Key concepts and future directions*, [w:] *Communication Yearbook*, red. C. S. Beck, New York: Routledge 2008, s. 312–353; A. Fedorov, G. Mikhaleva, *Current Trends in Media and Information Literacy in Research and Scientific Publications of the early 21st century*, „International Journal of Media and Information Literacy”, 2020, 5(2), s. 153–163.

- Biedroń M., *Globalne społeczeństwo informacyjne z perspektywy rodziny*, [w:] *Media i społeczeństwo. Nowe strategie komunikacyjne*, red. M. Sokołowski, Toruń 2008.
- Buckingham D., *Developing media literacy. Concepts, processes, and practices*, London 2014.
- Budżyńska B., Jezierska M., *Edukacyjne formy pracy bibliotek publicznych w Polsce oraz wykorzystywanie nowych technologii informacji i komunikowania*, [w:] *O potrzebie edukacji medialnej w Polsce*, red. M. Federowicz, S. Ratajski, Warszawa 2016.
- Carlsson H., Sundin O., *Educating for Democracy? The Role of Media and Information Literacy Education for Pupils in Swedish Compulsory School*, [w:] *Sustainable Digital Communities*, red. A. Sundqvist i in., Borås 2020.
- Coraz więcej rozmawiamy przez telefon, 20.05.2020, [on-line:] <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Coraz-wiecej-rozmawiamy-przez-telefon-7887546.html> – 6.04.2022.
- Dobrołowicz J., *Mediatyzacja współczesności a procesy socjalizacji i wychowania*, „Paedagogia Christiana” 2014, nr 2 (34).
- Drozd I., Miczyńska-Kowalska M., *Kapitał ludzki w społeczeństwie informacyjnym*, [w:] *Spółeczeństwo informacyjne. Wizja czy rzeczywistość?*, red. L. H. Haber, Kraków 2004.
- Dziadzia, *Wpływ mediów. Konteksty społeczno-edukacyjne*, Kraków 2008.
- Dennen V. P., *We'll Leave the Light on for You: Keeping Learner Motivated in Online Courses*, [w:] *Flexible Learning in an Information Society*, red. B. H. Khan, Idea Group Inc (IGI), USA-UK 2007.
- Fedorov A., Mikhaleva G., *Current Trends in Media and Information Literacy in Research and Scientific Publications of the early 21st century*, „International Journal of Media and Information Literacy” 2020, nr 5 (2).
- Filmoteka Narodowa – Instytut Audiowizualny, [on-line:] https://fina.gov.pl/badania_category/edukacja-medialna/ – 22.11.2022.
- Gajda J., *Kultura globalna podstawą współczesnej paidei*, „Pedagogika Kultury” 2005, nr 1.
- Gajda J., *Poznanwanie dziecka w aspekcie współczesnej pedagogiki kultury*, [w:] *Dziecko w zmieniającej się przestrzeni życia. Obrazy dzieciństwa*, red. J. Izdebska, J. Szymonowska, Białystok 2009.
- Gajda J., *Swoistość mass mediów i ich oddziaływanie wychowawcze*, [w:] *Edukacja medialna*, red. J. Gajda, S. Juszczyk, B. Siemieniecki, K. Wenta, Toruń 2004.
- Godzic W., Drzał-Sierocka A., *Sytuacja polskich mediów audiowizualnych w latach 1989–2008. Raport opracowany na zlecenie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego*, 2009, [on-line:] <https://instytutkorfantego.pl/wp-content/uploads/2019/02/Raport-o-mediach-audiowizualnych-Wieslaw-Godzic-Aleksandra-Drzal-Sierocka.pdf> – 4.04.2022.
- Hołyst B., *Bezpieczeństwo. Ogólne problemy badawcze*, Warszawa 2014.
- Hołyst B., *Zagrożenia ładu społecznego*, t. 1, Warszawa 2013.
- Hołyst B., *Zagrożenia ładu społecznego*, t. 2, Warszawa 2014.
- Ingvaldsen S., *The School Library in Media and Information Literacy Education*, [w:] *Media and Information Literacy in Higher Education*, red. S. Ingvaldsen, D. Oberg, Elsevier Ltd. 2017.

- Izdewska J., *Przestrzeń wspólnoty domu rodzinnego w obliczu dokonujących się zmian społecznych*, [w:] *Czas społeczny akademickiego uczestnictwa w rozwoju i doskonaleniu civil socjety*, red. E. Syrek, Katowice 2010.
- Jędrzejko M., Morańska D., *Pułapki współczesności. Cyfrowi Tubylcy – socjopedagogiczne aspekty nowych technologii cyfrowych*, Dąbrowa Górnicza–Warszawa 2013.
- Jurek K., Pękała A., *Człowiek (w) sieci. Problem konstruowania i ochrony tożsamości w internecie*, [w:] *Cyberbezpieczeństwo dzieci i młodzieży. Realny i wirtualny problem polityki bezpieczeństwa*, red. M. Górka, Warszawa 2017.
- Juszczak S., *Człowiek w świecie elektronicznych mediów – szanse i zagrożenia*, Katowice 2000.
- McQuail D., Deuze M., *McQuail's Media and Mass Communication Theory*, Sage 2020.
- Khan B. H., *Flexible Learning in an Open and Distributed Environment*, [w:] *Flexible Learning in an Information Society*, red. B. H. Khan, Idea Group Inc (IGI), USA–UK 2007.
- Kubicki P., Batorski D., *Kompetencje medialne osób w wieku 50+. Bariery i rekomendacje*, [w:] *O potrzebie edukacji medialnej w Polsce*, red. M. Federowicz, S. Ratajski, Warszawa 2016.
- Lesner W., Kiełb-Grabarczyk D., *Cyberprzemoc w społeczeństwie informacyjnym*, [w:] *Ekologia informacji w e-społeczeństwie*, red. B. Taraszkiewicz, Słupsk 2014.
- Lisowska-Magdżiarz M., *Edukacja medialna, Pytania, postulaty, program badawczy*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2012, nr 4 (212).
- Livingstone S., Haddon L., *EU Kids Online: Final report 2009*, [on-line:] https://www.researchgate.net/publication/313012759_EU_Kids_Online_final_report_2009/link/588c9a86aca272fa50df225f/download – 22.01.2022.
- Livingstone S., Haddon L., *Introduction*, [w:] *Kids online: opportunities and risks for children*, red. S. Livingstone, L. Haddon, Bristol, UK 2009.
- Lucas E., *Oswoić cyberświat. Tożsamość, zaufanie i bezpieczeństwo w Internecie*, Warszawa 2017.
- Musioł M., *Pedagogizacja medialna rodziny. Zakres – uwarunkowania – dylematy*, Katowice 2013.
- Omyliński J., *Facebook, Twitter i YouTube są bardziej opiniotwórcze niż telewizja*, [on-line:] <https://natemat.pl/25831,facebook-twitter-i-youtube-bardziej-opiniotworcze-niz-telewizja#> – 12.03.2022.
- Penkowska G., *Media dobre czy złe – wprowadzenie do problematyki zagrożeń ze strony mediów*, [w:] *Zagrożenia ze strony mediów*, red. G. Penkowska, Gdańsk 2017.
- Plewka C., *Edukacja medialna jako wyznacznik nowoczesnego społeczeństwa*, „Edukacja Humanistyczna” 2019, nr 2 (41).
- Polski Komitet ds. UNESCO, *Społeczeństwo Informacyjne w działaniach UNESCO*, [on-line:] <https://www.unesco.pl/komunikacja-i-informacja/spoleczenstwo-informacyjne/> – 20.11.2022.
- Ptaszek G., *Edukacja medialna 3.0. Krytyczne rozumienie mediów cyfrowych w dobie Big Data i algorytmizacji*, Kraków 2019.
- Rekomendacje Zespołu Pedagogiki Medialnej dla Ministerstwa Edukacji Narodowej*, [on-line:] http://www.knped.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=219:rekomendacje-zespołu-pedagogiki-me-dla-ministerstwa-edukacji-narodowej&catid=47&Itemid=182 – 14.03.2022.

- Rosenbaum J.E., Beentjes J.W.J., Konig R.P., *Mapping media literacy: Key concepts and future directions*, [w:] *Communication Yearbook*, red. C. S. Beck, New York: Routledge 2008.
- Siemieniecki B., *Edukacja humanistyczna i komputery*, [w:] *Edukacja medialna*, red. J. Gajda, S. Juszczak, B. Siemieniecki, K. Wenta, Toruń 2004.
- Siemieniecki B., *Media w świecie postmodernistycznym a edukacja*, [w:] *Media w edukacji – szanse i zagrożenia*, red. T. Lewowicki, B. Siemieniecki, Toruń 2008.
- Strykowski W., *Rola mediów i edukacji medialnej we współczesnym społeczeństwie*, „Chowanna” 2003, nr 1.
- UNESCO, *Paris Declaration on Media and Information Literacy Adopted*, [on-line:] <https://www.unesco.org/en/articles/paris-declaration-media-and-information-literacy-adopted> – 21.11.2022.
- Warzecha K., *Technologie informacyjno-komunikacyjne wykorzystywane przez młodzież – szanse i zagrożenia*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2018, nr 350.
- Wąsiński A., *Spółczesność informacyjna: wyzwanie dla pedagogiki mediów*, Poznań 2003.
- Wrona A., *Niejednoznaczny wydzźwięk postępu – nowe media w edukacji a konsekwencje ich używania*, [w:] *Zagrożenia ze strony mediów*, red. G. Penkowska, Gdańsk 2017.
- Zacher L. W., *Od społeczeństwa informacyjnego do społeczeństwa wiedzy (dylematy transzacyjne: między informacją, wiedzą i wyobraźnią)*, [w:] *Spółczesność informacyjna. Wizja czy rzeczywistość?*, red. L. H. Haber, Kraków 2004.
- Zapędowski P., *Funkcjonowanie człowieka w cyberprzestrzeni – świat wirtualny w realiach second life*, [w:] *Człowiek w obliczu szans cyberprzestrzeni i świata wirtualnego*, red. J. Bednarek, Warszawa 2014.

Media – opportunities, challenges and threats, and the need for media education

Abstract

This article refers to many levels of social life that have been transformed under the influence of mass media. The media, especially new media, have significantly influenced the functioning of individuals and social groups. The Internet is an undoubted and popularized breakthrough to which billions of users around the world have access. This article discusses the impact of the media on various aspects of our current reality with particular emphasis on the dimensions of communication, education, and the development of young people. Based on the certain subject related literature and the cited studies, the benefits of the increasing presence of media in our lives are characterized, as well as its negative and potentially harmful side effects. The negative effects are particularly disturbing in the context of the often unlimited use of modern technologies by children and adolescents. The problems presented in the article support the thesis concerning the necessity to implement media education, which should cover all generations. This article also advocates for the need for further research in this field.

Keywords: media, Internet, information and communication technologies, media education.